

В. Резникова, д-р юрид. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОДВЕДОМСТВЕННОСТЬ ДЕЛ ХОЗЯЙСТВЕННЫМ СУДАМ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Статья посвящена как теоретическим, так и практическим проблемам подведомственности дел хозяйственным судам Украины. Проанализированы основные доктринальные подходы к определению понятия и сущности судебной подведомственности. Особое внимание уделено соотношению понятий "судебная подведомственность" и "судебная юрисдикция", а также критериям подведомственности дел хозяйственным судам Украины. Обоснована реальность угрозы ликвидации системы хозяйственных судов Украины из-за сужения круга дел, подведомственных им. Высказано авторское видение относительно возможных путей разрешения существующих проблем.

Ключевые слова: подведомственность, судебная подведомственность, критерии подведомственности дел хозяйственным судам, судебная юрисдикция, система хозяйственных судов, подведомственность дел хозяйственным судам Украины, разграничение судебных юрисдикций.

V. Reznikova, doctor of legal sciences, associate professor
КНУ of the name of Taras Shevchenko, Kyiv

COMMERCIAL COURTS JURISDICTION OF CASES UKRAINE: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

The article is devoted to both theoretical and practical problems of jurisdiction of cases commercial courts of Ukraine. The basic doctrinal approaches to the definition and nature of judicial jurisdiction. Particular attention is paid to the relationship between the concepts "judicial jurisdiction" and "jurisdiction" as well as the criteria of jurisdiction cases commercial courts of Ukraine. Proved the reality of the threat of liquidation of commercial courts of Ukraine through narrowing the range of cases within their. Been author's vision on possible ways of solving existing problems.

Keywords: jurisdiction, judicial jurisdiction, jurisdiction criteria of economic affairs the courts jurisdiction, the system of commercial courts, commercial courts jurisdiction Affairs of Ukraine, the distinction judicial jurisdiction.

УДК 351. 766

Н. Камінська, д-р юрид. наук, доц., проф.
Національна академія внутрішніх справ, Київ

АНАЛІЗ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ

У статті проаналізовано різні підходи і позиції вітчизняних і зарубіжних учених стосовно концептуального визначення поняття державних кордонів. Визначено особливості національно-правового і міжнародно-правового забезпечення державних кордонів, а також з'ясовуються проблеми і перспективи їх подолання у цій сфері.

Ключові слова: державні кордони, державна територія, безпека, охорона, захист, міжнародні договори.

Сучасні процеси розбудови Української держави, громадянського суспільства свідчать про необхідність вирішення ряду невідкладних проблем, які ставлять під загрозу територіальну цілісність держави, непорушність державних кордонів, мир і безпеку, життєдіяльність суспільства.

Виникнення будь-якої держави пов'язано з державними кордонами. Це невід'ємний атрибут держави, що відіграє важливе значення як для самої держави, насамперед. Так і для певного регіону держав, світового співтовариства загалом. Саме тому інститут державних кордонів є об'єктом правового регулювання внутрішньодержавного (національного) і міжнародно-правового рівнів.

Для України та інших молодих незалежних держав цей інститут відіграє також визначальну роль в умовах становлення самостійного суб'єкта міжнародно-правових відносин, гарантування національної безпеки і правопорядку, економічної і політичної незалежності. З огляду на це, актуальним є з'ясування точного визначення, сутнісних характеристик самого поняття державного кордону.

У вітчизняній правовій науці приділяється певна увага досліджуваним питанням. Так, питаннями визначення поняття і видів державного кордону України займалися Т. М. Самчук, О. І. Чудновський, Т. О. Цимбалістий, А. Б. Мостиський, Б. М. Клименко, В. В. Чумак, інші вчені. Особливості конституційно-правового статусу державних кордонів України розглядаються в науці конституційного права України, конституційному (державному) праві зарубіжних країн. Теоретичні проблеми щодо змісту адміністративно-правового регулювання кордонів, прикордонної безпеки були предметом досліджень таких учених як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, І. Л. Бачило, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, М. М. Тищенко. Окремі науковці – А. Мостиський, В. Зоечко, О. Ганько, Б. Захарчук, М. Дністрянський, П. Стецюк – розглядали питання, пов'язані з державними кордонами з історичної точки зору.

Роботи зазначених авторів мають важливе наукове і практичне значення, а висновки та рекомендації, які містяться в них, формують підґрунтя для подальших досліджень даної проблематики. Однак тут концептуальний аналіз питання державних кордонів, їх правового статусу висвітлені недостатньо повно, фрагментарно, без комплексного підходу або в рамках вузької правової проблематики.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі існують різні визначення державних кордонів. Виникнення поняття пов'язують зі становленням інституту держави. Кордони визначали територію, яку глава держави охороняв і розширював, ця територія складала об'єкт податкового (данинного) стягнення на його користь [1; 2].

У результаті після оформлення держав, настає необхідність розмежування територій, кордони яких захищались за допомогою сили. На відміну від сучасного світового співтовариства, що характеризується врегулюванням нормами міжнародного права, раніше кордони не були такими чіткими і визначеними, вони часто переглядались за результатами воєнних дій.

Поняття "державний кордон" орієнтовно виникло близько XI ст., хоча його визначення сформувався пізніше, з розвитком картографії. "Кордон" офіційно активно вживається в документах з першої половини XIV ст. У договірній грамоті Новгороду з Лівонським орденом від 28 січня 1323 року зазначається: "чтобы у каждого осталась его граница, как это исстари было". Однак поняття "державний кордон" з'ясовується зафіксованим дещо пізніше – наприкінці XVIII – початку XIX століття [3].

У першій половині XVIII ст. на Русі сформувалась термінологія організаційних структур, які забезпечували захист та охорону кордонів держави: "застава", "засада", "караул", "станція", "стража", "митниця". У 1847 році в "Словаре церковно-славянського и русского языка" "кордон" визначається як "пределъ, рубежь, отделяющий

одну землю от другой. Границы государства. Старинное то же, что грань, порубежный знак". Тут присутні терміни "прикордонник", стародавнє "граничник" [4].

Більшість дослідників, а також нормативно-правові акти у цій сфері пропонують визначення *державного кордону* як лінії та вертикальної поверхні, що проходить по цій лінії, визначають межі державної території (суші, вод, надр і повітряного простору) країни, тобто простору между дії державного суверенітету [5-6].

Кордони – невід'ємний і обов'язковий чинник формування цілісного державно-територіального організму. Без чітко визначених кордонів держава не може реалізувати весь комплекс своїх суверенних прав. Від функціонування державного кордону залежить і розвиток міждержавних та поза державних відносин. Кордон держави вказує на рівень її цивілізованості і відкритості для міжнародного співробітництва [7, с. 113-125].

У той же час, однією з умов забезпечення національної безпеки будь-якої держави є належним чином встановлені, захищені правом і надійно охоронювані державні кордони. Усе це, звісно, залежить від якості державного регулювання відповідних суспільних відносин, а також механізмів його реалізації.

У юридичній енциклопедичній літературі державні кордони визначаються як території держав, які відмежовують їх одна від одної чи від відкритого моря і які визначають межі територіального верховенства [8-9].

У свою чергу, М. Ушаков під кордонами держави пропонує розуміти позначені на картах (а за найменшої можливості – і на місцевості) лінії, вертикалі поверхні, що проходять по цих лініях до межі земного простору з космосом, із одного боку, і до центру Землі – з іншого [10, с. 37].

Схожої думки дотримуються С. В. Трохимчук і О. В. Федунь, зазначаючи, що державний кордон – це лінія, що проходить по поверхні землі (суходолу чи водного простору) та уявна вертикальна поверхня, яка проходить через неї у повітряному просторі і в надрах землі, і визначає межу території держави, відділяючи її від інших держав чи відкритих морів [11, с. 145].

На думку С. Г. Рябова, кордони держави – це офіційно визначена межа, що окреслює територію, на яку й поширюється влада конкретної держави [12, с. 139].

Державні кордони, проблематика їх визначення та з'ясування сутності і призначення є також об'єктом дисертаційних досліджень. Так, Т. О. Цимбалістий визначає державний кордон як встановлену юридично чи фактично штучну лінію (на суші і воді) і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії (у надрах, водах і повітряному просторі), які визначають просторові межі території держави і сфери здійснення нею свого суверенітету (територіального верховенства) [13, с. 8].

Ряд учених пропонує розглядати кордон за такими ознаками:

- абстрактно-уявний (сутність першого порядку);
- об'єктивно-знаковий (сутність другого порядку);
- системно-предметний, соціально-політичний і геополітичний (сутність третього порядку).

Зокрема, на першому рівні, згідно з тлумаченням різних джерел, – межа, це те, що визначає кінець або початок явища, або ж місце розмежування між ними, тобто це уявна лінія, точка, площина, поверхня, сфера тощо [14; 15].

Теорія досліджень кордонів іменується лімологією – одним з напрямів політичної географії. Як стверджує один із представників даного напрямку, сучасний дослідник П. О. Масляк, державний кордон – це уявна (іноді реальна) лінія на поверхні землі (суходолі та акваторії) та уявна вертикальна площина, що проходить через неї в повітряному просторі і надрах. Вона визначає межі

держави і відділяє одну територію держави від іншої або від відкритих морів [16].

Дещо ширшим є трактування державного кордону у такий спосіб: позначена на поверхні землі (суходолу або водного простору) або уявна, але позначена на карті лінія, та уявна вертикальна поверхня, яка проходить через неї у повітряному просторі та у надрах землі, що визначає межу території держави і відокремлює її від інших держав і відкритих морів.

Загалом кордони держав – не просто межі її території. Вони характеризуються специфічними критеріями, які у свою чергу можна поділити наступним чином:

- юридичні (спосіб встановлення; етап встановлення; порядок перетинання),
- географічні (загальна протяжність; географічне положення на карті світу;
- цілісність (замкнутість) лінії кордону; місце проходження;
- особливості ландшафту;
- кліматичні умови; характер проходження; характер кордону)
- інші (ступінь захищеності; час існування).

Є також і нормативні визначення державних кордонів, що містяться в національному законодавстві держав. Так, Закон України "Про державний кордон України" від 4 листопада 1991 року регламентує державний кордон як лінію і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України, – суші, вод, надр, повітряного простору [17].

У законі СРСР "Про державний кордон СРСР" у ст. 1 зазначалось: "Державний кордон СРСР є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території СРСР – суші, вод, надр, повітряного простору" [18]. Таке ж формулювання Державного кордону України, згідно із Законом України, від 4 листопада 1991 р., де у ст. 1 закріплено, що державний кордон України – це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору.

Дещо схожими є також визначення державних кордонів у законодавстві інших держав. Так, державний кордон Республіки Беларусь – це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, що визначають межі території Республіки Беларусь (суші, вод, надр, повітряного простору) [19]. Державний кордон Республіки Казахстан це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по ній, які визначають межі території – суші, вод, надр і повітряного простору Казахстану [20].

Легальне закріплення поняття державного кордону знайшло своє відображення у ст. 1 Закону Російської Федерації 1993 р. "Про Державний кордон Російської Федерації" (в редакції від 30 червня 2003 р.). Так, державним кордоном Російської Федерації є лінія і проходить по цій лінії вертикальна поверхня, що визначають межі державної території (суші, вод, надр і повітряного простору) Російської Федерації, тобто просторові межа дії державного суверенітету Російської Федерації [21]. Наведені визначення можуть бути застосовані до кордону практично будь-яких інших держав.

Матеріально-чуттєве сприйняття кордону забезпечується розташуванням на всій його довжині різних знакових предметів, споруд, технічних пристроїв тощо (прикордонні стовпи, прилади спостереження, контролю). Усе це неможливо розташувати на одній лінії, уявній поверхні, оскільки для цього потрібна певна смуга території держави.

Крім цього межа сприймається як "державний кордон" держави, якщо об'єктивно-знакові атрибути мають національно-державну персоніфікацію, і таким чином форму-

ється соціально-політичний рівень "державний кордон". На відміну від державних кордонів як просторових меж дії державного суверенітету, геополітичні кордони – це лінії, які розділяють сфери дії суверенітетів, у межах яких відбувається вирівнювання статусу території [22].

Таким чином, державний кордон, з урахуванням об'єктивно-знакових елементів, є лінія, вертикальна поверхня, що проходить по всій лінії та визначена державою протягом цієї лінії смуга її території, на якій розташовані необхідні атрибути її пізнання, перш за все прикордонні стовпи, технічні та інші прикордонні об'єктивні знаки і споруди. Головне завдання державних кордонів полягає у визначенні просторових меж територіального верховенства держави й в обмеженні належної їй території, котра складає матеріальну основу життєдіяльності народу і самої держави. Належним чином закріплені і визнані, державні кордони підтверджують право держави (титул) на дану територію.

З огляду на вищезазначене, на нашу думку, у найбільш загальному вигляді справедливо визначити державний кордон як офіційно визначену лінію, межу, вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, і окреслює територію, на котру поширюється влада (суверенітет) держави. Як правило, державний кордон є юридично встановленою і фактично штучною лінією (на суші і воді) і вертикальною поверхнею, що проходить по цій лінії у надрах, водах і повітряному просторі), які визначають просторові межі території держави і сфери здійснення нею свого суверенітету, територіального верховенства.

Не дивлячись на більш ніж двадцятирічну історію незалежної демократичної суверенної правової держави Україна, не всі її державні кордони повною мірою встановлені між сусідніми державами та позначені на місцевості. При цьому державні кордони України вже стали предметом багато численних міжнародних міжнародних переговорів і консультацій, а також предметом розгляду міжнародних судових інституцій. Така велика увага на міжнародно-правовому рівні до питання державних кордонів пояснюється тим, що протягом усієї історії існування людства, еволюції державотворення однією з вагомих причин появи війн та інших конфліктів була і залишається проблема територіальних претензій держав і їх кордонів.

У зв'язку з розширенням кордонів Європейського Союзу до території України. Активізацію її євроінтеграційних процесів, це питання потребує належної уваги, гармонізації національного законодавства з існуючими європейськими стандартами у цій сфері.

Очевидним стало те, що без фундаментальних наукових досліджень теоретичних і прикладних проблем, які пов'язані з інститутом державних кордонів, у сфері їх

охорони і захисту, перетину, а також реалізації одного із загальноновизнаних принципів – непорушності державних кордонів, складним є процес належного забезпечення його правового статусу, територіальної цілісності державної території, миру і безпеки.

Список використаних джерел

1. Большой юридический словарь. / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1997.
2. Теория государства и права: Учеб. Для юрид. вузов. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.: Изд. Група НОРМА-ИНФРА – М, 1998 – 570 с.
3. Масляк П.О. Країнознавство / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/maslyak33.htm
4. Граница // Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона : в 86 томах (82 т. И 4 доп.). – СПб., 1890–1907.
5. Государственная граница / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0>
6. Буроменський М. В., Кудас І. Б., Маєвська А. А., Семенов В. С., Стешенко В. С. Міжнародне право: Навч. посібник / М.В. Буроменський / (заг.ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
7. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / За заг. ред. В. С. Воротиної, Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
8. Юридический энциклопедический словарь / [гл. ред. А. Я. Сухарев]. – 2-е изд. – М.: Сов. Энцикл., 1987. – 527 с.
9. Юридична енциклопедія: в 6 томах / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – Т. 2-5. К.: "Укр. Енцикл.", 1999.
10. Ушаков Н. А. Проблемы теории международного права. – М., 2007.
11. Трохимчук С. В. Політична географія світу : навч. посіб. / С. В. Трохимчук, О. В. Федунь. – Л.: Простір, 2006. – 274 с.
12. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. – 2-ге вид. – К.: Тандем, 1996. – 240 с.
13. Цимбалістий Т. О. Конституційно-правовий статус державного кордону України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Т.О. Цимбалістий; Акад. Прикордон. Військ України ім. Б.Хмельницького. – Хмельн., 1998. – 18 с.
14. Граница: понятие и термины // "Отечественные записки". – 2002. – №6 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/oz/2002/6/>
15. Міжнародне право : конспект лекцій / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/166/5052.html>
16. Масляк П.О. Країнознавство / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/maslyak33.htm
17. Про державний кордон України : Закон України від 4 листопада 1991 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
18. О государственной границе СССР : Закон СССР. Политико-правовой комментарий / Н. М. Атасяни и др. – М.: Воениздат, 1986. – 151 с.
19. О Государственной границе Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 21 июля 2008 г. № 419-3 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsby.org/news/2008/07/21/text11760.htm>
20. О Государственной границе Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 13.01.1993 года / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ru.government.kz>
21. О Государственной границе Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 1 апреля 1993 г. N 4730-1 (с изменениями и дополнениями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.base.garant.ru>
22. Гарасим І. Основні підходи до визначення поняття "кордон" / І. Гарасим // Вісн. Львів. Ун-ту. Сер. Міжнар. Відносини. – 2008. – Вип. 23. – С. 11-15.

Надійшла до редколегії 18.02.14

Н. Каминская, д-р юрид. наук, доц., проф.
Национальная академия внутренних дел, Киев

АНАЛИЗ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ ОТНОСИТЕЛЬНО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ГРАНИЦ

В статье проанализировано разные подходы и позиции отечественных и зарубежных ученых относительно концептуального определения понятия государственных границ. Выделяются особенности национально-правового и международно-правового обеспечения государственных границ, а также проблемы и перспективы их преодоления в этой отрасли.

Ключевые слова: государственные границы, государственная территория, безопасность, охрана, защита, международные договора.

N. Kaminskaya, Doctor of law, associate Professor, professor
National academy of internal affairs, Kiev

ANALYSIS OF CONCEPTUAL APPROACHES FOR THE DETERMINATION OF STATE BORDERS

The article analyzes different approaches and positions of domestic and foreign scholars on the conceptual definition of the notion of State borders/ Defined features national-legal and international-legal maintenance of State borders, as well as establishing the problems and prospects of overcoming them in this field.

Key words: state borders, state area, security, protection. Defense, international treaties.

